

EL CATOLICISME SOCIAL A CATALUNYA (FINALS DEL SEGLE XIX - 1919)¹

SOLEDAD BENGOCHEA

A grans trets, l'Església catòlica espanyola no es va plantejar el tema de l'anomenada *qüestió social* fins a l'arribada del període conegut sota el nom de *sexenni revolucionari* (1868-1874). Llavors, la radicalització de la problemàtica social fou el detonant perquè des de molts sectors catòlics, seglars i religiosos es comencés a descobrir l'existència de la pobresa i de la misèria inherents a la classe obrera, i del perill que per als seus interessos aquesta situació encobria. Els esdeveniments del sexenni van posar de relleu la capacitat de mobilització de què era capaç una part del poble; una capacitat de mobilització que podria evolucionar-se en qualsevol moment. Els esdeveniments d'aquest període i la penetració de les idees socialistes i anarquistes a l'Estat espanyol havien anat configurant un canvi lent, però irreversible en la mentalitat d'àmplies capes obreres. Alguns sectors de les classes dominants, obstinats en no voler veure la realitat de la situació, imputaven els fets esdevinguts a un hipotètic allunyament de les classes treballadores de la religió. A partir d'aquesta idea, i davant la por que es posés en joc l'ordre social establert, pensaven que era necessari que des de l'estament religiós es donés al poble un tractament diferent. Consideraven que era necessari que de nou aquest poble, descristianitzat, s'apropés a l'Església, que era, en última instància, l'emblema i l'única salvaguarda de l'ordre social i, en definitiva, la garantia per a la perpetuació de la propietat privada. Com a conseqüència d'aquesta elaboració ideològica, des de sectors lligats al catolicisme es consideraren noves alternatives que poguessin contrarestar i frenar l'activitat dels grups obrers més revolucionaris. Aquestes fórmules giraren a l'entorn d'establir mesures mitjançant les quals s'intentà integrar en el sistema els elements més radicalitzats que actuaven fora i en contra d'aquest. Davant la por que únicament la repressió no fóra suficient per assegurar l'ordre social, es copiaren experiències que ja es realitzaven en altres països (com els cercles que Albert Le Mun i Renato La Tour havien fundat a França a partir de 1871), encaminades a aconseguir que no tornessin a produir-se successos com els esdevinguts durant el sexenni. Als pensadors que nodrien aquest corrent doctrinal se'ls va anomenar *catòlics socials*.

En definitiva, es pot dir que els orígens de la iniciativa catòlica en el terreny social van respondre a una reacció contrarevolucionària. Aquestes iniciatives es materialitzaren en entitats que pretenien oferir solucions a allò que en l'àmbit catòlic es considerava com les arrels

1. Aquest treball és una part de la meua tesi doctoral: *Patronal catalana, corporativismo y crisis política, 1898-1923* (1991) (dirigida per Pere Gabriel), UAB, 3 v., vol. I, p. 429-470.

o les causes fonamentals de la qüestió social. Per tant, aquestes entitats que es fomentaren —patronats, cercles, instituts obrers— van perseguir, com a objectius immediats, per una part, l'extirpació de les idees revolucionàries i, per l'altra, la cristianització dels obrers que ingressessin en elles a través d'una intensa tasca didàctica i moralitzadora.

Per altra banda, des del catolicisme social aquestes organitzacions abans esmentades es plantejaren com els instruments a través dels quals es pretenia configurar un model de societat cristiana que suposés, teòricament, una alternativa al model socialista i liberal. En aquest sentit, les missions que se'ls encomanaven eren, en primer lloc, que s'oposessin al socialisme, perquè els catòlics socials rebutjaven el principi de la lluita de classes, acceptaven la desigualtat econòmica —sostenien que sempre hi hauria rics i pobres— i el dret a la propietat privada com a fenòmens d'origen natural, i, per tant, divins i indiscutibles. En segon lloc, que es contraposessin al liberalisme, sota l'argumentació que el seu contingut individualista engendrava la insolidaritat dels rics envers els pobres, sumint aquests en un estat d'indefensió que propiciava l'influx i l'èxit d'*enganyoses* doctrines socialistes. Enfront a l'individualisme liberal i a la lluita de classes socialista, el catolicisme social plantejava un model de societat corporativista, basat en l'harmonia i en la solidaritat entre pobres i rics. La clau que convertiria en realitat aquesta unió seria la resurrecció del gremi. Com en els temps anteriors a la Revolució Francesa, suposadament, els gremis harmonitzarien els interessos dels patrons i dels obrers, un cop instaurats en el si d'una societat en la qual l'Església exerciria poder i tindria jurisdicció, no només en la part espiritual, sinó també en la qüestió temporal. Inicialment, alguns sectors plantejaren la necessitat d'accedir a aquest model corporatiu sense el concurs de l'Estat, tanmateix, a l'encíclica *Rerum Novarum* (1891), el papa Lleó XIII explicità l'oportunitat de l'intervencionisme estatal en tant que regulés legalment les relacions d'obers i patrons. L'encíclica aconsellava que l'Estat dotés d'una legislació que reglamentés el contracte de treball, de tal manera que pogués impedir treballar els menors de 12 anys, controlés el dels que excedien d'aquesta edat i, sobretot, que codifiqués el treball de les dones i la seva prohibició en cas d'embaràs, així com l'estricta compliment del descans dominical. Igualment, l'esmentada legislació hauria de contemplar l'acceptació del salari mínim, l'organització de cooperatives de crèdit, consum i producció i la defensa dels interessos espirituals dels obrers, fomentant la seva instrucció religiosa i impeding la proclamació i difusió de *falses* doctrines contràries a l'ordre imperant. L'encíclica *Rerum Novarum*, si bé no pot considerar-se el punt de partida del catolicisme social, sí que ha de ser vista com el seu punt fonamental de referència, ja que va tenir una gran ressonància i va ser àmpliament difosa. Les propostes doctrinals del catolicisme social foren, en la majoria dels casos, una còpia exacta de fragments de l'esmentada encíclica.²

Aquesta concepció teòrica explica les característiques que presentaren les entitats socials a través de les quals l'Església va pretendre, inicialment, aconseguir aquesta transformació moral de la societat. En primer lloc, des del catolicisme social es van impulsar asso-

2. Sobre la repercussió d'aquesta encíclica en la ideologia dels catòlics socials, vegeu Antonio AUNOS (1941), *La encíclica «Rerum Novarum»*. (Text taquigràfic de la conferència pronunciada en el cursat organitzat per l'Escola Social de Barcelona, en commemoració del cinquantenari de l'esmentada encíclica.)

ciacions mixtes, compostes de patrons i d'obers, en les quals s'intentava inculcar la solidaritat entre pobres i rics, i l'harmonia de classes. En aquestes societats s'informava ambdues parts de les seves mútues obligacions, religioses i socials; és a dir, als rics se'ls aconsellava que practiquessin la caritat i la beneficiència; als pobres, que tinguessin resignació. Però, sobretot, s'adoctrinava els obrers en el sentit que guardessin respecte als patrons i a l'ordre social establert. Aquests centres estaven imbuïts d'un esperit paternalista, en els quals no es plantejaven objectius econòmics i professionals, sinó morals i religiosos. De fet, no només es pretenia incentivar l'interès dels obrers, sinó, fonamentalment, allunyar-los de la taverna, el seu lloc d'oci habitual, per tal d'evitar que contraguessin *vicis* o foren víctimes de la propaganda revolucionària. Sens dubte, aquest discurs catòlic social intentava aconseguir que dins d'aquestes associacions no es plantejessin reivindicacions per millorar la situació dels treballadors. De fet, l'arenga recorria a la caritat dels socis honoraris, que eren els que d'una manera efectiva finançarien i dirigien l'associació.³

Per altra banda, i sempre en la mateixa línia d'aconseguir l'*harmonia social*, els catòlics socials fomentaren altres mesures que, sense posar en qüestió el sistema burgès, estaven encaminades a integrar en aquest ordre el màxim nombre de la població obrera. Aquestes iniciatives es concretaren en pràctiques com el foment de l'estalvi entre les classes treballadores (facilitat a través de les caixes d'estalvis), en les propostes a l'entorn de la conveniència de fer efectius els subsidis familiars i, finalment, en la possibilitat que els obrers es beneficiessin dels guanys de les empreses a través de petites participacions anuals, presumiblement, aquesta mesura els estimularia en el seu treball i, a més, el fet de sentir-se propietaris els convertiria en conservadors). Cal destacar que, a partir de l'encíclica de Lleó XIII, el corrent catòlic social europeu adoptà una doble direcció: per una banda, la direcció política, concretada en un moviment social popular fundat com a partit, i, per altra banda, la direcció social —molt enllaçada amb el marquès de La Tour du Pein— que va tenir molta més vigència.⁴

CATOLICISME SOCIAL A CATALUNYA

El catolicisme social a Catalunya no va presentar una homogeneïtat de conjunt, sinó que les formulacions doctrinals que elaboraren els seus ideòlegs més rellevants contenien diferències molt notables. En efecte, no era el mateix un catòlic social eclesiàstic que un catòlic social empresari. Àdhuc les mateixes elits de pensadors lligats al món empresarial mostren dissemblances en els seus plantejaments. Alguns sectors estaven lligats quasi exclusivament a la beneficiència i la caritat (com és el cas de Ramon Albó), d'altres, tot i que sense oblidar aquesta faceta, aviat formularen alternatives al sistema polític parlamentari, en proposar pautes corporativistes de representació per interessos. Dins d'aquest últim sector hi ha-

3. Sobre aquest tema, vegeu, entre d'altres, José ANDRÉS GALLEGÓ (1975), *La política religiosa en España*, Barcelona; del mateix autor (1984) *Pensamiento y acción social de la Iglesia en España*, Madrid; També, Juan José CASTILLO (1977), *El sindicalismo amarillo en España. Aportación al estudio del catolicismo social español (1912-1923)*, Madrid, vol. v. *La Iglesia en la edad contemporánea*, Madrid.

4. Raúl MORODO (1980), *Acción Española, orígenes ideológicos del franquismo*, Madrid: Tucur, p. 13-14.

via personatges, més lligats a la concepció liberal, que realitzaren aquests plantejaments des de posicions definides clarament com a regeneracionistes, que es mostraren com a crítics del sistema, però sense tractar de tornar al passat —com propugnaven els tradicionalistes—, sinó mirant de millorar-lo. Per tant, el catolicisme social fou un *calaix de sastre*, però en el qual es coincidí en un punt clau: en la necessitat d'una mobilització per tractar de contrarestar els efectes que les idees socialistes i, sobretot, anarquistes, estaven produint entre la classe obrera.

ELS IDEÒLEGS CATÒLICS SOCIALS DE PRINCIPI DE SEGLE

Com dèiem, els esdeveniments que es van desenvolupar amb motiu de la vaga general barcelonina de 1902 donaren lloc a una resposta contundent per part de les classes dirigents catalanes que van portar endavant diverses mesures per evitar que tornessin a produir-se aquells successos. La por que va suscitar, i la percepció que davant dels esdeveniments des del govern central s'havia adoptat una actitud absentista, va tenir com a conseqüència que les classes dominants gressin els ulls envers la pròpia Catalunya, deixant de banda un Estat que, suposadament, no va actuar d'acord amb els seus interessos. Aquesta situació donà lloc a que la burgesia catalana portés endavant un procés d'autoorganització local, tractant de solucionar els problemes *in situ*.⁵

A través de les mesures preses des de diversos organismes, sobretot barcelonins, aquest procés es va desenvolupar immediatament després de finalitzar els conflictes. Una d'aquestes mesures va insistir a fomentar la caritat i el contacte personal de patrons i d'obres dins d'una línia d'actuació de caire paternalista. Aquesta actuació es va inscriure plenament en la línia de pensament promulgada pels ideòlegs catòlics socials, que plantejaven un model de societat fonamental en l'harmonia entre pobres i rics. La crida a la caritat i la recerca de fórmules que permetessin arribar a aconseguir el seu ideal d'harmonia van ser constants durant un llarg període de temps, després de finalitzada la vaga general.

Per altra banda, la conflictiva conjuntura del 1901-1904 va donar lloc a una vasta producció d'obres que pretenien oferir la solució idònia per contrarestar la qüestió social. Es tractava de propostes que enllaçaven amb el corrent catòlic social del final del segle XIX i que pràcticament no aportaven grans innovacions a les iniciatives ja elaborades per autors anteriors. Val la pena de destacar, en primer lloc, les obres dels catòlics socials, empresaris o vinculats a la burgesia, que percebién el problema social com una qüestió moral i que veien la seva solució en la pràctica de la caritat. La seva acció es va inscriure en l'òrbita de les institucions de beneficiència i en organismes com les Societats d'Amics del País⁶ o el Comitè de Defensa Social, agrupació política, de tendència reaccionària, que intentà agrupar els elements catòlics, conservadors i tradicionalistes, i que fou derrotada en totes les eleccions a les que es presentà.

5. Per a una argumentació més extensa vegeu l'obra de Gemma RAMOS; Soledad BENGOCHEA, «La patronal catalana y la huelga de 1902», *Història Social*, 5 (1989), p. 77-95.

6. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País impulsava concursos i donava premis als fabricants de Catalunya que haguessin fundat alguna institució en favor dels seus obrers: «Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País», *Revista Social* (1906).

Dins del camp eclesiàstic convé destacar, per exemple, l'obra del sacerdot Gaietà SOLER, *Las soluciones prácticas del problema social* (1902). Soler era un actiu propagandista integrista deixeble de Sardà i Salvany. En el llibre que es comenta, l'autor distingia clarament entre dues qüestions: l'obra, la social i la proletària. A la primera feia relació a la dolenta posició en què es trobaven els obrers a causa del seu reduït salari, a la manca d'un subsidi de vellesa, i a les precàries condicions laborals. Com a mitjà òptim per millorar aquesta situació proposava la creació del gremi o corporació professional i els jurats mixtos. Ara bé, en aquesta obra es pot observar una innovació significativa: l'acceptació del recurs a la vaga si aquesta era justa i pacífica. Aquest tret emmarca el llibre en una etapa de transició, en la qual un sector de l'Església estava plantejant noves estratègies en l'acció social catòlica. També pot citar-se, com una conseqüència dels successos esdevinguts durant el 1902, la pastoral del bisbe de Vic, Torras i Bages, *L'equilibri de la Jerarquia Social*. Entre els sectors laics, un personatge clau en l'àmbit de la beneficiència barcelonina fou Ramon Albó, sociòleg i advocat, president del tribunal tutelar de menors, director general de presons i diputat a Corts l'any 1908 per la Lliga Regionalista. Albó va estar present en tots els organismes dedicats a la caritat i a mesures de *regeneració social*, a la vegada que escrivia una notable quantitat d'obres sempre dedicades a la mateixa temàtica. En un d'aquests volums, *La caridad en Barcelona, su acción y organización* (1901), presentava una relació dels asils, hospitals, escoles i altres institucions de beneficiència existents a la ciutat comtal. Aquesta relació anava precedida d'una introducció a la qual, després d'assenyalar la conveniència i els òptims resultats de la caritat, suposadament practicada secularment per l'Església i el poble català, feia una crida a la societat barcelonina perquè continués portant-la endavant.⁷ Per la seva banda, Pere Oriol i Fulcarà, en una novel·la moralista i didàctica, *La solución única y verdadera del problema social* (1903), pretenia demostrar com l'ateisme engendrava la maldat i la infelicitat entre els individus, i en la societat en general, i com, en darrer terme, provocava el *problema social*. El contingut del seu discurs final era que es podia *curar* el cos social a través de la cristianització dels individus.

També convé destacar la publicació de *Pa i Catecisme (Breus consideracions sobre'l problema social)* (1901), de l'escriptor, decorador i industrial Evelí Dòria i Bonaplata, fundador de la Societat Catalana de Paviments Monolítics i Similars. En aquesta obra, l'autor plantejava una qüestió que, en la seva opinió, resultava cabdal: la necessitat d'assolir la unitat religiosa perquè actués com una eina contrarevolucionària, que faria front al socialisme i a la francmaçoneria i que constituïria la garantia de la pau social i de l'ordre moral. Per una altra banda, l'escriptor era partidari d'un estat descentralitzat, desburocratitzat i no intervencionista, que deixés operar amb llibertat l'únic agent que podia resoldre el *problema social*: l'Església. Aquesta solució passava per la cristianització (*catecisme*) i la beneficiència (*pa*) que l'autor resumia en el concepte de caritat cristiana. Un altre llibre important en aquesta línia argumental va ser *Los deberes en acción*, escrita el 1901 per Antoni Gavallda Escodà. Convé

7. Aquest autor, a més de l'esmentada, va escriure diverses obres, totes elles centrades en el tema de la qüestió social. Entre elles, destaquem les següents: *Apuntes para un proyecto de reforma penitenciària* (1901); *Corrección de la infancia delincuente* (1905) i *Albergues nocturnos* (1901).

també destacar l'aparició de les primeres obres del sociòleg, estadístic i escriptor catòlic social mallorquí Miguel Sastre i Sanna sobre *Las huelgas en Barcelona y sus resultados*, que publicà anualment des del 1903 fins al 1914.

PLANTEJAMENTS GREMIALISTES

Dos pensadors que representaren fidelment aquesta òrbita del pensament catòlic social foren Josep Ventalló i Vintó i Agustí Robert i Surís. Ventalló va néixer l'any 1856 a Terrassa, i es va dedicar a les professions de metge i propagandista, activitats que compartí amb el càrrec d'alcalde i regidor de la seva ciutat natal. Allí fundà la *Revista Tarrasense, El tarrasense* i *La comarca del Vallés*, de la qual va ser director. Autor de poesies, redactà també nombroses monografies, entre les quals destaca *Historia de la industria lanera catalana* (1904), escrita després dels esdeveniments de la vaga general de 1902. El llibre va ser prologat pel polític regionalista Frederic Rahola, i estava dedicat al Foment del Treball Nacional, al Gremi de Fabricants de Sabadell, a l'Institut Industrial de Terrassa i a les cambres oficials dels centres fabrils.

A la publicació assenyalada, Ventalló realitzava un recorregut històric de la indústria llanera de la seva ciutat, des dels seus inicis fins a l'any en el que escriví el llibre. L'autor, a més de descriure detalladament els aspectes més tècnics i economicistes del que representà el desenvolupament de la indústria de la llana a Terrassa, es va dedicar a ressenyar un apartat dedicat a reconstruir la importància i el paper que van tenir els gremis, com a detectadors del monopoli econòmic d'aquesta activitat industrial, i a explicar la catàstrofe que significà la seva desaparició. Sempre a partir d'aquests plantejaments crucials, i assenyalant que a països com França, Bèlgica, Alemanya i Itàlia es produïa un corrent favorable a l'organització gremial, Ventalló realitzava una apologia dels antics gremis, als quals considerava com els instruments més idonis per enquadrar pacíficament els elements integrants d'un mateix ofici (a patrons i obrers). A més, l'autor afirmava que l'organització de la societat en associacions gremials era la millor manera d'escamotejar feliçment les crisis econòmiques quan aquestes es presentaven. Val la pena recollir alguns dels seus paràgrafs més significatius, dedicats als estudiosos de trobar solucions a la conflictivitat social:

Los que se preocupan vivamente con el estudio de la antigua organización gremial, hacia la cual vuelven los ojos nuestros más ilustres economistas y eminentes políticos, encontrarán en estas desaliñadas páginas abundante caudal de datos y antecedentes acerca de la organización económica, religiosa, social y política de aquellas vigorosas instituciones de artesanos, respetadas por los reyes, temidas por los Gobiernos, colmadas de franquicias y privilegios, que tanto contribuyeron a los progresos de la industria catalana y tanto influyeron en el sistema social y político, económico y religioso de pasados siglos.⁸

Per la seva banda, Robert Surís va néixer en el si d'una família acabalada dedicada a negocis navals. Estudiant d'arquitectura i pintor, una greu malaltia li va obligar a abandonar tota activitat física. A partir d'aquests moments, passà a dedicar-se íntegrament a la realització

8. JOSÉ VENTALLÓ VINTÓ (1904), *Historia de la industria Catalana. Monografía de sus antiguos gremios*, Terrassa: Imprenta i litografía de Josep Ventayol i Vilà, p. 545.

d'obres de caràcter benèfic. Pot destacar-se, per exemple, la fundació d'un restaurant per a obrers de la barriada barcelonina de Santa Madrona. Robert Surís, malalt i mig paralític, dirigí personalment els plànols de la construcció de l'edifici i, una vegada finalitzada l'obra, establí a l'immoble una comunitat de religioses perquè administressin la institució (la fundació d'aquest restaurant li va costar 200.000 pessetes). Al mateix temps, fundava un Patronat que hauria d'heretar el seu capital quan ell morís. Més endavant, instituí l'Agrupació i el Sindicat de les obreres de l'agulla. El 1903, i a partir d'unes conferències pronunciades per ell mateix en un centre obrer, escrivia *Conferències obreres sobre la qüestió social*, on afirmava el següent:

[...] Els conflictes entre amos i treballadors ningú més que ells mateixos lus poden resoldre, pug ningú, com ells, coneix tots los aspectos del assumpto, té la pràctica d'aquell negoci o industria, y sab millor los remeys que's poden emplear y donar bon resultat [...].⁹

Ara bé, la teorització més important d'aquest autor sobre la qüestió social la desenvolupà en una obra escrita el 1904, titulada *A las clases directoras de Barcelona*. Val la pena estendre's en l'anàlisi del text, atès que el seu contingut és un claríssim exponent de la ideologia catòlica social gremialista, a través d'evocar la tradició catalana. El llibre, de caràcter ideologicopolític, es podria dividir en dues parts: a la primera d'elles, l'autor feia una crida a les classes directores de Barcelona —és a dir, a les classes propietàries i religioses— perquè prenguessin consciència de quin era l'origen de la qüestió social i actuessin en conseqüència. A la segona part, i d'una manera que es podria qualificar de *científica*, assenyalava quins eren els mitjans adequats i efectius que s'havien de portar a terme per solucionar aquesta qüestió social i, en última instància, per evitar el rerefons del problema: la temuda revolució social.

A partir d'aquests plantejaments globals, i després de fer una distinció entre els orígens principals de l'esmentada qüestió social, llunyans o de fons, i entre els mòbils més immediats i propers, Surís assenyalava quines eren les causes que generaven aquest malestar social. I, en aquesta línia argumental, pensava que la causa principal i de fons era la lluita dels pobres contra els rics, provocada a conseqüència de la separació que s'havia produït entre la societat i l'Església: «el alejamiento de la sociedad de la doctrina de la caridad y del amor».¹⁰ Suposadament, aquesta divisió portaria a la lluita de classes. Per a Surís, no era l'existència de pobres i rics la que generava els conflictes, ja que opinava que no hi havia causes econòmiques ni socials darrere d'aquesta problemàtica, sinó simplement ideològiques. Per una altra banda, i com a orígens més immediats, a l'obra Surís feia referència a les llibertats econòmiques, al liberalisme econòmic que suposadament generava un exagerat industrialisme i un oblit de l'agricultura. La reflexió de Surís estava impregnada d'un romanticisme que idealitzava la societat preindustrial com una època idíl·lica i sense problemes, el que en el fons ocultava una por al nou proletariat emergent. A partir d'aquests pressupòsits, i exposades les cau-

9. Agustín ROBERT SURÍS (1903), *Conferències obreres sobre la qüestió social*, Barcelona; «Carta del Governador civil de Barcelona a Antonio Maura, ministro de la Gobernación», 16 de febrer de 1903, lligall 45, Arxiu Antonio Maura.

10. Agustín ROBERT SURÍS (1904), *A las clases directoras de Barcelona*, p. 6.

ses que provocaven el malestar social, l'autor feia una crida a les classes directores de Barcelona, instant-les que assumissin la iniciativa i prenguessin part a l'obra social.

Sempre en aquesta línia de pensament, Surís sostenia que la resolució del problema social radicava en l'harmonia natural; en l'harmonia entre capital i treball. A partir d'aquesta primera argumentació, plantejava les fórmules que podrien aplicar-se per aconseguir el que era el seu objectiu principal: la tornada a una societat harmònica, sense lluita de classes. Però l'harmonia social no significava per a l'autor el retorn a una hipotètica societat igualitària. Pensava que la qüestió social no era fruit d'una desigualtat, sinó, simplement, de l'exageració de les desigualtats. No tenia por dels pobres, sinó dels marginats socials: «Hemos de evitar que la pobreza de los más se convierta en miseria para muchos, por caridad ante todo, y por conservar el orden social después».¹¹ Surís veia en la beneficiència i en la caritat uns elements indispensables per a la resolució del problema social i, en conseqüència, feia una crida a les classes directores perquè comencessin a actuar. Opinava que havien de potenciar-se les iniciatives particulars en aquest terreny i que l'Estat no havia d'immiscuir-se en l'àmbit privat i social.

Surís arribava a formular aquestes conclusions partint d'una concepció organicista de la societat. Segons aquest plantejament, pensava que la funció de l'Estat havia de ser només la de garantir els drets dels òrgans que l'integraven, mitjançant una legislació adequada i assegurant l'ordre públic. A partir d'aquest principi organicista, l'autor aplicava a les classes directores un paper d'òrgan social amb una funció concreta d'associació i d'actuació en el terreny social. I, en aquest sentit, elaborava una sèrie de projectes, que anomenava obres pràctiques, que aquestes classes privilegiades haurien de portar a terme. Aquestes obres pràctiques les dividia en sis parts: benèfiques, industrials, agrícoles, econòmiques, morals i intel·lectuals i politicojurídiques, i s'haurien d'aplicar de la manera i en la mesura que resultessin més profitoses, sempre encaminades a aconseguir la pau social. El projecte de Surís abraçava totes les branques de la vida social; àdhuc en un dels apartats feia una crida als sacerdots perquè intervinguessin en aquesta línia.

Ara bé, l'autor no contemplava aquests projectes com a solucions definitives, sinó que els proposava com a mesures immediates, mentre s'anava creant un nou organisme que seria la solució final. A aquest organisme el denominava *gremi modern*, i l'entenia com una corporació professional d'una mateixa indústria, de la qual formarien part obrers i patrons. Suposadament, dins d'aquesta corporació es resoldrien en harmonia les qüestions referents al treball, amb la qual cosa Surís pensava que quedaria diluïda la lluita de classes. Remuntant-se a la tradició catalana, l'autor reforçava la seva argumentació en remetre's a un extracte de la carta que Lluís Ferrer-Vidal, president del Foment del Treball Nacional, va enviar el 1902 al ministre d'Agricultura i Obres Públiques i que, entre altres coses, deia el següent:

[...] Vivirían organizados para la paz los mismos que para la resistencia se habían organizado, porque el efecto del gremio es eminentemente pacificador; los dos grupos que organizados median sus fuerzas frente á frente pronto á destruirse, suman sus fuerzas una vez agremia-

11. ROBERT SURÍS (1904), p. 35.

dos [...]. Si existiera el trabajo industrial organizado como quiere la ley de su propia naturaleza, si obreros y patronos vivieran dentro de la corporación gremial, todos los problemas antes enunciados —duración de la jornada, salario mínimo, etc., etc., y cuantos no hemos puntualizado, quedarían en él consignados fácil y naturalmente [...].¹²

Com veiem, el tema de l'establiment d'una corporació gremial, esbotzat per Robert Surís en aquesta obra, no representava una novetat en el panorama social català. En efecte, tant des de sectors laics —intel·lectuals o patronals—, com eclesiàstics, la idea de la resurrecció dels gremis era percebuda com un somni mitjançant el qual s'aconseguiria harmonitzar per a sempre el capital i el treball, i desapareixeria la lluita de classes.

Com queda patent en aquestes línies, el que s'estava plantejant tant des de la ploma de Surís, com des de les d'altres autors catòlics socials, era l'establiment d'un model de societat corporativista catòlica, autoorganitzada per la mateixa societat i dirigida per les anomenades *clases directores* —propietàries i religioses— i en la qual els obrers jugarien un paper de menors d'edat als quals s'hauria de protegir. En aquest model de societat, l'Estat tindria només el deure de garantir l'ordre social.

En certa manera, aquesta premissa ja trenca amb la proposta que Lleó XIII feia a la seva encíclica sobre la conveniència de la intromissió estatal. El canvi de conducta estava provocat pels esdeveniments del final del segle i, sobretot, i com ja s'ha tractat anteriorment, per l'actuació del govern durant els esdeveniments de 1902. En definitiva, la difícil conjuntura de principi de segle va propiciar la confirmació d'un determinat ideal social que la patronal catalana havia gestat al llarg de la segona part del dinou. Un objectiu que, amb variants i qüestionaments, assumiria una bona part de les classes dominants del país i que, en els seus punts essencials, es mantindria vigent durant els primers anys del segle xx: el projecte d'una societat corporativa i organicista on el gremi, cèl·lula estructural bàsica, assumiria el paper dinamitzador i productor i on l'Estat veuria reduïdes les seves funcions, desenvolupant només un paper d'instrument, i es limitaria a exercir la repressió quan l'ordre social establert es trobés amenaçat. Era un pensament que comprenia l'Estat com una emanació del poble —el *Volk* alemany—, entenent com a poble no el conjunt dels individus que poguessin integrar-lo en un moment concret, sinó com el producte d'una realitat històrica i biològica compost de raça i història a un temps. La força de les tradicions catalanes, i el paper que van jugar els intel·lectuals que les van recollir, van fer possible la seva persistència i posterior influència i desenvolupament a Catalunya.

EL PROGRAMA DE LA REVISTA SOCIAL

Media, sin embargo, profunda diferencia entre las Corporaciones de la Edad Media y las asociaciones profesionales obreras que se formaron el pasado siglo. Mientras aquéllas, al menos las que hemos tomado como tipo, reunían en un sólo haz a todos los miembros de la profesión, jerárquicamente organizados con sus grados de aprendices, oficiales y maestros, éstas

12. «Exposición dirigida por el Fomento del Trabajo Nacional de Barcelona al Ministro de Agricultura y Obras Públicas, Excmo. Sr. D. José Canalejas», *El Trabajo Nacional*, 15 d'abril de 1902.

de compusieron exclusivamente de obreros, frente a frente de los empresarios o capitalistas. Esas Corporaciones admirables (las medievales) propuso como tipo de las modernas asociaciones obreras el Pontífice León XIII, adaptadas, eso sí, al modo de ser de nuestros días. (*Revista Social*, 1906.)

El catolicisme social a Catalunya durant els primers anys del segle xx va tenir la seva millor expressió a la *Revista Social*, publicació mensual d'economia social i qüestions obreres. Significativament, aquesta revista va aparèixer a Barcelona en una primera època també l'any 1902. Des del seu inici fins al 1907, la revista va estar dirigida per Ramon Albó, i col·laboraren en ella la major part dels propagandistes catòlics socials de l'època. És necessari destacar, com un fet rellevant, que aquests publicistes eren, en una gran majoria, intel·lectuals funcionaris, és a dir, que participaven en les institucions oficials locals (Diputació, Ajuntament i, més tard, a la Mancomunitat). També acostumaven a estar molt lligats, directament o indirectament, amb el món empresarial i amb les organitzacions específiques de defensa d'interessos que aquest sector social havia anat creant.¹³

Atès que, com diem, l'actuació del catolicisme social català estava abocada bàsicament a la beneficiència, molt més que a la qüestió d'organitzar els obrers, des de la nova publicació s'animava els lectors que realitzessin obres benèfiques. De fet, la intervenció concreta de la revista se centrava a potenciar i donar a conèixer organitzacions com el Reial Patronat per a la Repressió de la Tracta de Blanques —fundat el 1903—, els cercles d'obriers catòlics o el Patronat de l'Obrer, associació confessional catòlica d'ajut als treballadors creada l'any 1879 —i que comptava amb el suport econòmic del marquès de Comillas. Aquest Patronat edità *El Obrero Católico* i el *Patronato del Obrero*. El 1892, el seu nombre de socis ascendia al miler.¹⁴

En definitiva, es pot dir que la *Revista Social* apareixia com una revista moderna ocupada en el tractament sistemàtic de qüestions relacionades amb l'economia i, sobretot, en el seguiment de la problemàtica laboral i del món obrer. Si el catolicisme social tenia els seus fonaments en la preocupació més o menys interessada per la classe obrera, la revista era un dels seus elements catalitzadors que possibilitava la seva difusió. A més d'aquests temes concrets —centres de mira de la publicació—, hi havia unes qüestions en les quals també incidia contínuament. Es tractava d'assumptes laborals i econòmics referents a diferents països europeus, sobretot França, Bèlgica i Alemanya, que eren les nacions on primer havien cristallitzat i portat a la pràctica els postulats del catolicisme social. L'actuació dels catòlics so-

13. Els col·laboradors eren els següents: Antonio Torrent i Monner, Bartomeu Amengual (secretari de la Cambra de Comerç de Barcelona des del 1902 fins al 1957), Francesc Moragas i Barret (fundador de la Caixa de Pensions), Miquel Sastre i Sanna, Antoni Llor, Santiago Masó i Valentí, Joan de Dios Trias i Giró, Rafael Gay de Montellà, Modest H. Villacusa, Tomàs Carreras i Artau, Josep Escudé i Bartolí, Josep Maria Montagut, Enric Prat de la Riba, etc. Com a co-operants més esporàdics participaren, entre d'altres, Manuel Duran i Bas, Lluís Ferrer-Vidal i Soler, Frederic Rahola, Joan B. Roca i el bisbe de Vic, Josep Torras i Bages. Altres impulsors d'aquesta revista foren: A. Bausili, José M. Boix, Pedro Comas, A. Gallart, A. Joaniquet, Cristóbal Massó, J. M. Omar Gelpí, J. Roig i Bergadà i M. Vidal Guardiola. El redactor era F. Solà i Cañizares. Alexandre GALI (1984), *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*, Barcelona: Fundació Alexandre Gali, XX volums, vol. VII, p. 197; DIPUTACIÓ DE BARCELONA, *Guia de les institucions científiques i d'ensenyança (1916)*, Barcelona: Publicacions del Consell de B.-Pedagogia.

14. *Gran Enciclopèdia Catalana* (1986), Barcelona: Edicions 62.

cials ubicats en aquests països eren el model i el punt de referència del catolicisme social català i espanyol. Una altra temàtica que també ocupava força pàgines de la revista era la referent a determinats aspectes concernents a la dona. Des de les seves pàgines, i entre altres coses, la lluita contra la prostitució i els esforços per *regenerar* les prostitutes —sobretot les joves— fou constant. Com ja s'ha dit, una de les actuacions de la publicació se centrava a donar a conèixer el Reial Patronat per a la Tracta de Blanques. Aquest organisme, d'àmbit estatal, tenia com a missió portar al *bon camí* les joves *descarriades*, ensenyant-los un ofici mitjançant el qual poguessin guanyar-se el manteniment. Era la seva protectora la reina mare i la seva presidenta la infanta Isabel. La delegació barcelonina d'aquesta entitat tenia com a secretari Ramon Albó, i la seva Junta Directiva estava formada majoritàriament per dones de l'aristocràcia.

ACTITUD DAVANT LA QÜESTIÓ SOCIAL DES DE LA REVISTA

Un dels aspectes a què més es va abocar la *Revista Social* fou l'estudi de les causes de la qüestió social i els remeis que se li podrien aplicar. Els seus publicistes pensaven que si es coneixia la naturalesa dels mals que afectaven la societat, aquests podrien eradicar-se mitjançant una acció regeneradora. Al·legaven que la proliferació dels mals socials eren deguts a certes actituds poc comprensives dels patrons i a les idees dissolvents que quallaven entre els obrers. En concret, els col·laboradors de la publicació pensaven que era factible solucionar els problemes sense que això comportés un mínim canvi estructural.

Un eslògan doctrinal que es repetia contínuament des de les plomes d'alguns dels articulistes que escrivia a la revista era el que postulava que tots els mals de la societat venien de la mà del liberalisme, sobretot perquè presumiblement aquest sistema polític i econòmic havia acabat amb les estructures gremials. Igualment, una altra idea també molt sostinguda era la que feia referència al desenvolupament industrial. Els propagandistes catòlics socials no s'oposaven a l'industrialisme en si, sinó a allò que ells consideraven el triomf de la gran indústria, que suposadament concentrava els obrers al voltant de les grans fàbriques i trencava tots els vincles existents entre treballadors i patrons. Per una altra banda, aquests publicistes culpaven també d'aquests mals socials a l'entrada de les idees anarquistes i socialistes, que sumirien l'obrer en enganys. I, finalment, assenyalaven com a causes de la qüestió social unes que comprenien totes les assenyalades: l'ambició i l'ociositat.¹⁵

A través d'un enfocament menys simplista de la naturalesa dels *mals socials*, altres col·laboradors de la revista tractaven d'aplicar unes solucions més complexes al problema. Aquests publicistes analitzaven la societat a través d'aplicar un tractament científic. En aquest sentit, elaboraven una doctrina basada en el principi d'una teoria organicista. Segons aquesta idea, la societat era com un organisme humà en el que cada òrgan influïa alhora que depenia de la resta dels òrgans del cos. En definitiva, aplicaven la reflexió següent:

15. «León XIII i la cuestión social», *Revista Social* (1905).

quan l'organisme no funciona amb regularitat, és necessari esbrinar on són les causes d'aquest mal i, una vegada conegudes, és necessari extirpar-les mitjançant una acció regeneradora. A partir d'aquesta argumentació, els propagandistes catòlics socials afegien que, atès que la societat feia temps que patia de diverses dolències, tenint diversos òrgans descompostos, els remeis s'imposaven urgents, actius i directes. Si no fos possible posar en pràctica fàcilment aquestes dràstiques solucions, seria necessari portar endavant l'establiment de mesures preventives amb les quals tractar d'evitar més desperfectes en aquest cos social. Segons afirmaven, aquestes mesures estarien encaminades, sobretot, a fomentar i propagar l'harmonia entre el capital i el treball. Per tal d'assolir l'ansiat equilibri, aquests ideòlegs proposaven, per una banda, arribar directament a l'obrer, per mitjà de la premsa, els fullets, els llibres o les conferències impartides en els centres obrers. Per altra banda, insistien en la necessitat que els patrons coneguessin de prop els seus treballadors —amb la qual cosa també s'aconseguiria establir un fort control sobre la classe obrera. En aquest sentit, des del catolicisme social es propugnava que s'elaborés una estadística de patrons i d'obrers per branques d'indústria i, a més, s'afegia que cada obrer en sol·licitar ocupació presentés la cèdula de treball en la qual constés les cases on hagués treballat i la data d'admissió i de sortida. Finalment, i com a mesura preventiva, s'insistia que era necessari fomentar la caritat i l'estalvi. Els pensadors catòlics socials tractaven d'inculcar als patrons la norma que tractessin els seus treballadors com a membres de la seva família, i el principi que premiesin els obrers que tinguessin un millor comportament. Per altra banda, deien als *amos* que tenien l'obligació de vetllar pel bé moral i material dels seus subordinats.¹⁶ Finalment, els col·laboradors de la revista pensaven que una altra de les causes principals que influïen en la situació social era l'allunyament del poble de l'Església. Per aquest motiu, feien crides als sacerdots perquè intervinguessin doctrinalment sobre les classes treballadores. En definitiva, ja que el poble no anava a l'església instaven els clergues perquè anessin ells al poble:

Pero el clero no podrá influir en las gentes si éstas se apartan. Debe ir el clero al pueblo, no esperar que sea el pueblo el que vaya a la iglesia porque eso nunca lo hará. Debe de ir al pueblo y decirle que debe organizarse en asociaciones dirigidas por la Iglesia (como lo estaban antes de que la Revolución aniquilase los gremios, dejándoles desprotegido). Salgamos, pues, de la Sacristía para ir al pueblo.¹⁷

CANVI D'ESTRATÈGIA: EL SINDICAT PUR

Per a un sector de l'Església espanyola del principi del segle xx el fracàs dels cercles catòlics en contrarestar l'acció i el desenvolupament de les organitzacions sindicals revolucionàries resultava evident. Segons aquest sector innovador, les causes d'aquesta derrota eren motivades per dos factors bàsics: per una banda, perquè les entitats catòliques socials tenien un caràcter mixt, i aquesta característica groga provocaria una natural hostilitat entre els

16 «Procedimientos para solucionar los conflictos entre patronos y obreros», *Revista Social* (1903).

17. «La labor del sacerdote», *Revista Social* (1905).

obrrers. Per una altra, perquè els objectius religiosos i morals s'anteposaven als interessos professionals i econòmics.

En aquests moments, les alternatives innovadores que des del catolicisme social es proposaven estaven dirigides a pal·liar aquestes deficiències. Així, per un costat, s'instava a la creació d'associacions pures, que serien una alternativa a les entitats mixtes; és a dir, s'insistia en la necessitat de crear societats formades exclusivament per obrers. Per un altre, ara, els objectius no serien prioritàriament religiosos, sinó econòmics i professionals, àdhuc s'acceptaria el recurs a la vaga pacífica si la reivindicació estava justificada. Els catòlics socials plantejaven, en definitiva, un canvi de tàctica: el pas del cercle catòlic al sindicalisme confessional pur. Ara bé, continuaven assumint i mantenint un discurs que parlava de corporativisme, de confessionalisme i de la necessitat de la supeditació total a les jerarquies eclesiàstiques. A partir del VI i últim Congrés Nacional Catòlic, celebrat a Santiago el 1902, començaren a manifestar-se aquests plantejaments. Els personatges innovadors i crítics provenien tant de sectors laics (per exemple, el carlí Severino Aznar),¹⁸ com del si de l'Església (entre d'altres, el pare Vicent i el propulsor del sindicat de miners asturians, Maximiliano Arboleya). Aquesta idea d'agrupar i organitzar en sindicats els obrers catòlics es plantejava a la *Revista Social* des del 1906, com quedava patent a la frase següent:

Dado que las funestas teorías de la escuela liberal han caído en desuso, la célebre fórmula de los fisiócratas *laissez faire, laissez passe*, ha quedado ahogada por los clamores de la solidaridad y unión entre las clases obreras, y tan poderosa es la moderna corriente hacia la organización que no se está ya en el caso de discutir si es peligroso o conveniente que los obreros estén sindicados y de lo único que se trataría sería en escoger entre los dos términos del dilema: Sindicatos católicos o sindicatos socialistas.¹⁹

Des d'alguns sectors catòlics, i remetent-se a altres països estrangers, a més de potenciar aquesta unió dels obrers en sindicats confessionals s'advocava també per l'establiment de sindicats paral·lels. Aquests sindicats estarien constituïts per patrons i per obrers per separat, i tindrien un consell sindical arbitral, compost pel mateix nombre d'empresaris i treballadors «para resolver las cuestiones que entre unos y otros pudieran surgir en el trabajo e impedir las huelgas y solucionarlas en caso de que éstas se declarasen».²⁰ La pretensió era que la sindicació paral·lela estigués vigent en el moment d'elaborar els contractes de treball, que així serien discutits per representants d'ambdós sindicats, patronals i obrers. La il·lusió era assolir que la negociació es fes de sindicat a sindicat, sense cap mena d'intervenció estatal. En defensa d'aquest projecte s'adduïa que, mitjançant la lliure competència, i gaudint la patronal de la llibertat per posar preus, només s'aconseguia que alguns empresaris paguessin jornals de misèria als seus obrers, sota l'argumentació que si augmentaven la remuneració l'empresa s'enfonsaria.

18. Aznar, més tard dirigent del Grup de la Democràcia Cristiana, va escriure un gran nombre d'obres sobre acció social.

19. «Obra urgentísima», *Revista Social* (1906).

20. «La agrupación obrera», *Revista Social* (1906).

L'ACCIÓ SOCIAL POPULAR DEL PARE PALAU

El 1907, la vinguda a Barcelona del jesuïta Gabriel Palau²¹ accelerà el procés de constitució de sindicats purs. Aquest personatge havia estat l'any anterior amb sectors del catolicisme social a Bèlgica, Alemanya i França. Quan arribà a Barcelona fundà l'*Acció Social Popular* (ASP), inspirada en el *Volksverein* alemany.²² Aquesta entitat s'auspiciava amb la finalitat de promoure les iniciatives catòliques socials que s'emprenien, no només a Catalunya, sinó a la resta de l'Estat. Entre els seus col·laboradors figuraven homes molt coneguts: Ramon Albó, Severino Aznar, Ros de Olano, Moragas i Barret i, de manera rellevant, el marquès de Comillas, finançador i protector. El nou organisme inaugurà una decidida acció propagandística de tipus ideològic, sobretot amb la creació d'una impremta que, entre 1907 i 1915, arribà a publicar 7.251.780 impresos. A la vegada, fou a través de l'ASP quan començà a Catalunya la defensa i conveniència d'organitzar un sindicalisme catòlic. I això és important de constatar, ja que es tractava de desfer la tradicional identitat establerta entre sindicalisme i actuació més o menys revolucionària. Per aconseguir-ho era necessària la divisió del moviment obrer i, també, acceptar la possibilitat d'impulsar un moviment obrer organitzat de caràcter més o menys reivindicatiu, com a mínim en qüestions socials.²³ El fet d'estar molt familiaritzat amb el catolicisme social europeu li permeté a Palau introduir alguns conceptes nous en el discurs catòlic espanyol, advertint enèrgicament que una relació massa estreta amb l'estat liberal paralitzaria l'acció social catòlica. Condemnava, a més, la tendència de l'Església a predicar als ja convertits, en lloc de cercar nous adeptes. Ara bé, la majoria de les idees de Palau mai no es van posar en pràctica i l'ASP no arribà a seguir el camí innovador obert pel seu fundador. El gener de 1908, l'antiga *Revista Social* esdevenia el seu òrgan d'expressió i prenia el nom de *Revista Social Hispano Americana*. Aquesta publicació mensual seria igualment dirigida per Ramon Albó.

L'ASP s'erigia com una institució catòlica social de caràcter interclassista i popular, tot i que la composició del seu primer consell d'administració bastava per dissipar els dubtes dels que tinguessin por que la nova organització prengué un curs subversiu i independent. Almenys set dels deu consellers que la formaven eren socis d'algun centre obrer catòlic de la ciutat o estaven enquadrats en organitzacions clericals de dretes. Per altra banda, sis d'ells eren empresaris o terratinents, i tres advocats, només un pertanyia a la classe obrera.²⁴ El primer president de l'ASP fou Manuel Marqués i Puig (propietari, fabricant, expresident del Foment del Treball Nacional i vocal de la Junta Nacional d'Aranzels i Valoracions d'aquella corporació). En aquest sentit, cal destacar que el juny de 1911 el nunci apostòlic, l'arquebisbe de Filipos, escrivia una carta al pare Palau felicitant-lo per la Junta de Govern de l'entitat.²⁵

21. Gabriel Palau escriví una gran quantitat d'obres sobre el tema de l'acció catòlica.

22. Segons s'explicitava a la *Revista Social*, el terme *Volksverein* significa *associació popular de catòlics alemanys*. Aquest organisme estava encaminat a contenir l'avanç del socialisme.

23. Pere GABRIEL (1981), *Classe obrera i sindicats a Catalunya 1903-1920*, UAB: Tesi doctoral inèdita.

24. Colin M. WINSTON (1989), *La clase trabajadora y la derecha en España 1900-1936*, Madrid: Cátedra, p. 47.

25. Aquesta carta està publicada a l'obra *La contrarrevolución social ¡Hombres! ¡Obras!* (1911), Barcelona: Publicaciones d'ASP, p. 6.

Segons declaracions fetes per l'ASP, entre els seus objectius més importants destacava el de promoure l'acció social catòlica. Tot i que pugui resultar estrany, l'associació no es definia com una institució religiosa, ni de caritat, ni política. Tanmateix, una premissa restava clara: els seus publicistes al·legaven que es proposaven aturar el sindicalisme revolucionari. En aquest sentit, val la pena de destacar el paràgraf d'una obra que la institució va editar el 1911:

Precisa actuar entre el pueblo el programa de la ASP? Con toda urgencia, pues como ha dicho León XIII el movimiento democrático universal, cuya existencia es innegable, será socialista o cristiano, según el celo que despleguemos los católicos.²⁶

El domicili social de l'ASP s'establí a Barcelona, però la finalitat de l'associació era la de fundar delegacions a tot el conjunt de l'Estat. Aquest nou organisme impulsà una acció de propaganda ideològica a través de les pàgines de la *Revista Social* i d'un *Anuario Social de España*.²⁷ La tasca que pretenia realitzar aquesta entitat es va veure facilitada pel suport amb el qual comptava. En efecte, a més de tenir l'entusiasta col·laboració de destacades personalitats del món laic, s'havia guanyat la confiança i l'adhesió d'alguns membres de la jerarquia eclesiàstica, com ho demostra l'obra de Torras i Bages: *La ASP y el amor universal* (1908). Gabriel Palau, al mateix temps que fundava a Barcelona l'ASP, impulsava també la Unió Professional de Dependents i Empleats del Comerç. La Unió tenia la seu en els locals de l'ASP i comptava amb una biblioteca, sustentava una Escola Lliure de Comerç i serveis de mutualitat i de pensió.²⁸

Durant el 1911 es començà a parlar de la conveniència de fundar a tot Espanya una Federació Nacional de Sindicats Obrers Catòlics. En un document públic, el cardenal Aguirre, arquebisbe de Toledo, encarregà a Palau els treballs preparatoris de la Federació. Els esforços de Palau donaren com a resultat un projecte d'estatuts generals, elaborats amb l'aprovació de la majoria de catòlics socials espanyols, i van arribar a la conclusió que la sindicació obrera havia de ser pura i simple. Però després de ser consultats i retocats els esmentats estatuts per Aguirre, aquests foren publicats amb algunes variants de la seva forma original que modificaven radicalment el caràcter obrerista de la projectada Federació, la qual no va poder passar de projecte. Poc després, en una reunió privada feta a Valladolid, es van acordar unes bases d'unió per ser sotmeses, amb la prèvia aprovació del cardenal Gisasola, als altres sindicats catòlics de l'Estat. La majoria dels consultats —i probablement Palau— volien que el nou organisme s'anomenés *Unió General de Treballadors Catòlics d'Espanya*, canviant la paraula *sindicat* per *unió* —el pare Palau era reaci a utilitzar la paraula *sindicat*. Nogensmenys, Guisasola demanà que s'introduís el terme de sindicat i, per tant, sol·licità que es digués Federació de Sindicats Obrers Catòlics o Sindicats i Unions Professionals d'Obrers Catòlics. Aquesta organització estaria constituïda únicament per sindicats purs d'obers, amb la condició que

26. *contrarrevolución...* (1911), p. 19.

27. Pere GABRIEL (1981), p. 1029-1030. Una bona síntesi sobre l'ASP, a Severino AZNAR (1914), *Problemas sociales de actualidad*, Barcelona: Acción Social Popular. També Javier TUSELL (1974), *Historia de la Democracia Cristiana en España*, Madrid: Edicusa, p. 62-71.

28. GABRIEL (1981), p. 1031.

aquests respectessin la religió, la família i la propietat. A més d'aquesta Federació, des de l'ASP es volia potenciar també el sorgiment d'ateneus obrers i d'una federació nacional de cercles i centres catòlics per fomentar la cultura i la mutualitat.²⁹ En aquest any de 1911 es formaren un seguit de sindicats d'obriers cristians a Barcelona, que, juntament amb els que ja existien anteriorment, formaren els onze sindicats d'obriers cristians que tenia constituïts l'ASP.³⁰

Ara bé, la tasca no va prosseguir. Els intents de Palau dels anys 1911-1912 fracassaren perquè les bases que elaborà per a la constitució de l'esmentada Federació Nacional de Sindicats Obrers Catòlics, en la qual defensava una sindicació obrera, foren alterades pel cardenal Aguirre. Després de la decepció de 1912, Palau es llançà a la defensa d'una organització sindical basada en federacions nacionals d'ofici, però aquestes esperances també van fracassar. De fet, cal preguntar-se si la posició d'Aguirre, concretada en aquesta alteració de la proposta de Palau, estava motivada pel seu propi convenciment ideològic o bé estava mediatitzada per pressions jeràrquiques. En aquest sentit, cal destacar que Palau, en un diari que començà a escriure a partir de l'agost de 1919, assenyalava amb lletra cursiva un paràgraf d'una carta enviada des del Vaticà al cardenal Aguirre que deia el següent:

En las elecciones, todos los buenos católicos están obligados a apoyar no sólo a sus propios candidatos, cuando las circunstancias permitan presentarlos, sino también, cuando esto no sea oportuno, a todos los demás que ofrezcan garantías para el bien de la Religión y de la Patria, a fin de que salga elegido el mayor número posible de personas dignas. Cooperar con la propia conducta o con la propia abstención a la ruina del orden social, con la esperanza de que nazca de tal catástrofe una condición de cosas mejor, sería actitud reprochable que, por sus fatales efectos, se reduciría casi a traición para con la Religión y la Patria.³¹

Entre el moment de la seva fundació, fins al 1916, l'ASP es convertí en l'eix que aglutinava les iniciatives i els personatges més destacats de l'acció social catòlica. Des del punt de vista organitzatiu, cal assenyalar que, segons les estadístiques facilitades per la mateixa organització, el 1912 comptava amb 15.200 socis, que en el 1913 eren 20.602, el 1914, 25.424 i, al final de 1915, 27.352.³² Per una altra banda, en la seva prolífica tasca propagandística s'incloïen conferències, les publicacions periòdiques anteriorment assenyalades (*Revista Social*, *El Social*), l'edició d'obres diverses, etc. L'ASP va promoure també la publicació d'una sèrie de fullets propagandístics dirigits al públic obrer: les *Aleluyas populares*, els *Folletons blancs*, els *Folletons vermells*, els *Folletons selectes* i les *Lectures sociales*. I, per altra banda, l'Oficina de Treball de l'ASP també publicà obres diverses a l'entorn del tema de l'acció social catòlica.

Tanmateix, el projecte del pare Palau, concretat en la creació de l'ASP, no donava els resultats que el seu fundador havia previst. Al voltant del 1915, el jesuïta afirmava que dins de la sindicació obrera espanyola es podien reconèixer quatre tendències diferenciades: la

29. *Anuario Social de España (1915-1916)*, Barcelona, «Acció Social Popular», p. 127-137.

30. NARCISO PLA Y DENIEL (1912), *Por los Sindicatos obreros, discurso pronunciado en la solemne sesión de clausura de la Asamblea diocesana de Barcelona, celebrada el día 21 de diciembre de 1911*, Barcelona: Oficina de Treball de l'ASP.

31. Gabriel PALAU (s. d.), *Diario íntimo* (s. e.), p. 24.

32. TUSELL (1974), p. 64.

de la Unió General de Treballadors (UGT), que, sempre segons Palau, seria un sindicat de resistència; la de la Confederació Nacional del Treball (CNT), que seria un sindicat que propiciava l'acció directa; la neutra, o semigroga, que en alguns llocs estaria protegida per patrons o per l'Estat; i la sindicació catòlica. Segons Palau, aquest sindicalisme catòlic no acabava de quallar en el món urbà català.³³

Al final de 1916 s'esdevenia un fet que, si bé des d'alguns sectors eclesiàstics apareixia com a insòlit, des d'altres grups s'havia anat potenciant: dimitia com a director de l'ASP el pare Palau, essent traslladat pels seus superiors a Buenos Aires i d'immediat es va dissoldre l'organització.³⁴ Un cop coneguda la notícia, Palau va rebre una carta d'Arboleya, en la qual aquest manifestava estranyesa per la seva posició. Cal destacar que les relacions entre Palau i Arboleya semblen haver estat cordials, però fredes. En realitat, a Palau no se li perdonava i se li imputava —sobretot la jerarquia eclesiàstica— que pretengués dirigir des de Barcelona l'acció social catòlica de tot Espanya, sota la pretensió de sostenir una obra nacional. De fet, cal reconèixer que a Palau li va haver de resultar molt difícil portar a terme la seva tasca, sobretot per dues raons: per una banda, pels seus enemics doctrinals, i per una altra, perquè desenvolupà la seva activitat en un ambient obrer cada cop més radicalitzat.

L'APARICIÓ D'ACCIÓ POPULAR

La desaparició de l'ASP facilità el retorn a uns esquemes més tradicionals de l'obrerisme catòlic, més preocupat per la tasca assistencial que no pas per una hipotètica feina sindical. Sota els auspicis d'Enric Reig i Casanova, bisbe de Barcelona, l'entitat fou ressuscitada sota el nom d'Acció Popular (AP), i abastà el conjunt de l'Estat. L'associació presentava un tarannà interclassista i pacificador, de la qual va desaparèixer el to obrerista del que acostumava a fer gala l'ASP.³⁵

La nova organització declarava que la seva funció consistia a continuar l'obra de la seva predecessora, però deixava perfectament clar que estava sotmesa a la jerarquia eclesiàstica i que la seva obra es limitava, únicament i exclusivament, a transmetre *cultura social*, no a dirigir, coordinar i organitzar l'acció social.³⁶ Així mateix, l'AP desitjava reanudar les seves relacions amb Comillas, nomenant-lo president del patronat de la institució. En definitiva, els homes que portaren a terme l'administració i el control de l'AP foren ben significatius en el món eclesiàstic, social i patronal.³⁷ A partir de 1921, Acció Popular impulsaria una

33. *Anuario Social...*, p. 125-126.

34. Domingo BENAVIDES (1973), *El fracaso social del catolicismo español. Arboleya-Martínez 1870-1951*, Barcelona: Nova Terra, p. 73.

35. *Anuario Social de España (1916-1917)*, Barcelona: Acció Social Popular.

36. WINSTON (1989), p. 68.

37. El 1919 dirigien l'associació els personatges següents: el seu director era el sociòleg Josep M. Llovera, eclesiàstic i escriptor; més tard, seria membre del grup de la Democràcia Cristiana de Severino Aznar, essent un dels inspiradors de la Unió Democràtica de Catalunya. La Junta de Govern estava presidida per Ramon Albó, i els dos vicepresidents eren el canonge Enrique Pla i Deniel i Joaquim M. de Nadal (fundador i president de la Joventut Monàrquica, de tendència maurista i un destacat sometentista), el tresorer, Jaume Roig i Puñet, el vicetresorer, Joan Alandí (sometentista i membre de la Junta Directiva del Foment del Treball Nacional), el comptador, Josep A. Blanco, el secretari, Francesc Manich i el vicesecretari, el jove Joan Baptista Roca. A la Junta del Patronat es trobaven personatges tan destacats

nova revista que ella mateixa s'autoanomenaria *De combat. Catalunya Social*. Un dels principals col·laboradors de la nova publicació seria el publicista catòlic social Ramon Rucabado.³⁸

A partir d'aquest moment, ja no es dedicaren esforços a potenciar aquests tipus de sindicats. L'intent de Palau de portar endavant un moviment sindicalista catòlic al Principat fracassà en el món urbà i industrial, no podent afrontar la febre sindicalitzadora que sacsejà Catalunya des de la primera guerra mundial. El model de sindicalisme plantejat pel catolicisme social no quallà a Catalunya, sigui per manca d'un suport eclesiàstic o patronal o per altres raons, la qüestió és que fou incapaç de fer front o aturar el sindicalisme de classe majoritari al Principat. En definitiva, des del catolicisme social fou molt més difícil arribar a Catalunya —deixant de banda el món agrari— a formular una alternativa al moviment obrer revolucionari. Per una altra banda, la filosofia d'una bona part de la burgesia catalana davant del *problema social* fou, fins al 1918, com a mínim, semblant a la que sostenia l'Estat: era necessari que l'Estat i les institucions generessin una xarxa institucional encaminada a suavitzar els conflictes individuals, és a dir, a pal·liar els desajustaments de la situació. D'aquesta manera, el catolicisme social català va haver de refugiar-se en el terreny de la reflexió social, més que no pas en el de l'organització obrera.

EL GRUP DE LA DEMOCRÀCIA CRISTIANA

El 1919 es produïa un fet que resultaria crucial per al catolicisme espanyol: sorgia a Madrid el Grup de la Democràcia Cristiana, que tenia aspiracions polítiques, i que comptà entre els seus afiliats amb alguns catalans (Ramon Albó, Francesc Moragas...). El programa social d'aquest grup va aparèixer en públic durant els primers dies del mes de juliol a iniciativa del catòlic social Severino Aznar. Arboleya redactà la part sindicalista del document. En realitat, a l'abril d'aquest mateix 1919, aquest programa havia triomfat a l'assemblea auspiciada amb motiu de la celebració d'un Congrés Nacional de Sindicats de Catòlics Obrers i Obreres, amb el projecte de fundar una Confederació Nacional de Sindicats Catòlics. Segons Arboleya, el nou grup estava format per *un bloque formidable* d'escriptors solvents. Tanmateix, la nova formació no havia aconseguit aglutinar tots els representants del catolicisme social espanyol, atès que presentava absències significatives: per exemple, no hi havia un sol membre de la Companyia de Jesús. En aquest sentit, cal destacar que Lleó XIII havia admès la democràcia cristiana només com a acció social, amb exclusió d'intencions polítiques. Sense dubte, però, la mancança més notable fou la d'Àngel Herrera, director d'*El Debate*, ja que la ideologia d'aquest periòdic era potser la més afí a la de l'organització que naixia.³⁹

com el seu president, el marquès de Comillas i, com a vocals, el marquès de Sant Esteve de Castellar, Pere Turull, Joan Bertrand (vocal de la Junta Directiva del Foment), Josep Monegal, el comte de Figols (vocal de la Junta Consultiva del Foment), el duc de Solferino, Eusebi Bertrand (de la Comissió Aranzelària del Foment) i altres. En el Consell Tècnic apareixien noms com ara Maximiliano Arboleya, Severino Aznar, Sisnio Nevares i el vescomte d'Eza. Sobre l'actuació com a sometentistes de Puig Alfonso i Alandí, es pot veure l'obra de PUIG ALFONSO (1965), *Memòries. Vuitanta anys de sinceritats i de silencis*, Barcelona: Aedos, p. 302-305.

38. GALÍ (1984), vol. xx, p. 216.

39. BENAVIDES (1973), p. 164.

El fracàs de l'organització potenciada per Gabriel Palau, a causa dels condicionaments assenyalats, i l'aparició del Grup, amb la seva secció sindical liderada per Arbolea, sumí el jesuïta en un estat de frustració i impotència que el van portar a l'elaboració d'uns plantejaments antiliberals radicals. En el seu diari íntim, abans esmentat, començat un mes després de la creació del Grup i amb una situació social cada cop més radicalitzada a tot l'Estat, però sobretot a Barcelona, declarava estar totalment fatigat moralment i físicament. Igualment, denunciava la derrota de l'acció dels catòlics socials perquè veia clar que els joves s'inclinaven per organitzar-se en congregacions de tipus més modern que les pietoses. És a dir, sostenia que el jovent s'estimava més articular-se en associacions polítiques. D'aquí que Palau en aquells moments postulés que si l'acció catòlica social no entrava en el terreny de l'esfera política no aconseguiria mai els seus objectius. Ara bé, dins del joc polític —i era aquí on insistia en la seva crítica al nou Grup de la Democràcia Cristiana— pensava que els catòlics socials havien de combatre la política liberal: «Todavía algunos repiten aquello: "Nada, ni un pensamiento para la política..."». ¿Para la política antiliberal nada? No y no. Aunque sólo constituyamos un grupito hemos de seguir protestando, desenmascarando, combatiendo». I el seu odi als liberals es desvetllava en aquesta frase: «Hoy, súbitamente, he entendido una gran imperfección mía que durante años me ha dominado por completo. Aborrezco a los liberales. Son malísimos». Per una altra banda, Palau aplaudia l'acció realitzada per Àngel Herrera i el seu òrgan d'expressió, silenciant l'aparició del Grup. La radical actitud de Palau li feia caure en plantejaments catastrofistes:

Las cosas de la política y de lo social se van enredando cada vez más. Pronto nadie podrá sostenerse en el poder. El Padre Capellán de las hermanas se alegra mucho de ello. Repite lo mismo de siempre: ¡Que se hunda todo, que se hunda todo! Este ha de ser el Requiem que cantemos los buenos a los liberales, conservadores y... No sé, no sé... En Roma creo que no se siente así...⁴⁰

UNA ÚLTIMA REFLEXIÓ

Vist des de la nostra perspectiva, durant els anys 1918-1920 el catolicisme social català apareixia dedicat a tasques assistencials i de beneficiència, sense canvis substancials respecte al principi de segle. És a dir, que havia avortat l'intent de Palau de donar un pas per aconseguir suavitzar les relacions entre obrers i patrons a partir de l'enquadrament dels treballadors en sindicats no revolucionaris. Segons assenyala Pere Gabriel, va ser des d'aquest fracàs que s'arribaria al somni d'unes realitzacions més efectives, més directament relacionades amb la burgesia catalana. És aquí on aquest autor situaria l'aparició dels sindicats lliures, l'any 1919, els quals, en certa manera, passarien a ocupar el buit deixat pel sindicalisme catòlic.⁴¹

Rivalitzant amb la poderosa Confederació Nacional del Treball (CNT), els sindicats lliures van néixer a Barcelona al principi de l'any 1919, coincidint, més o menys, amb l'esclat de la coneguda vaga de la Canadenca. El padrinatge i la tutoria de l'esmentada organització ve-

40 PALAU, *Diario íntimo*, p. 29-111.

41. GABRIEL (1981), p. 1043-1047; del mateix autor, «De l'obrerisme catòlic a l'aparició dels Sindicats Lliures», *Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca* (1911), p. 43-61.

nia de la mà d'un militar, el comandant Bartolomé Roselló, lligat a Governació Civil. L'escassa informació que tenim sobre aquest assumpte no permet esbrinar si una vinculació de Roselló amb la formació dels Lliures va ser únicament a títol personal. Tanmateix, la realitat és que els nous sindicats aparegueren a Barcelona en els moments en els quals el general Joaquim Milans del Bosch estava a Capitania, i formava un tàndem amb la patronal que actuava al marge del govern.⁴²

42. Soledad BENGOCHEA (1994), *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya. Tradició i corporativisme entre finals de segle i la dictadura de Primo de Rivera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 218. [Pròleg de Pere Gabriel]